वने चरन्ति यं धर्म्ममाश्रमेषु च भारत । रक्षणात्तच्छतगुणं धर्म्मं प्राप्नोति पार्थिवः ।
एष ते विविधो धर्म्मः पाण्डवश्रेष्ठ कीर्त्तितः । अनुतिष्ठ त्वमेवं वै पूर्व्वदृष्टं सनातनं ।
चातुराश्रम्यमेकाग्र्यं चातुर्व्वर्ण्यञ्च पाण्डव । धर्म्मं पुरुषशार्दूल प्राप्स्यसे पालने रतः ।
इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्व्वणि राजधर्म्मानुशासनपर्व्वणि चातुराश्रम्यविधौ षट्षष्टोऽध्यायः ॥ ६६ ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ चातुराश्रम्यमुक्तन्ते चातुर्वर्ण्यन्तथैव च । राष्ट्रस्य यत् कृत्यतमं ततो ब्रूहि पितामह । २४९५
॥ भीष्म उवाच ॥ राष्ट्रस्यैतत् कृत्यतमं राज्ञ एवाभिषेचनं । अनिन्द्रमबलं राष्ट्रं दस्यवोऽभिभवन्त्युत ।
अराजकेषु राष्ट्रेषु धर्म्मो न व्यवतिष्ठते । परस्परञ्च खादन्ति सर्व्वथा धिगराजकं ।
इन्द्रमेव प्रवृणुते यद्राजानमिति श्रुतिः । यथैवेन्द्रस्तथा राजा सम्पूज्यो भूतिमिच्छता ।
नाराजकेषु राष्ट्रेषु वस्तव्यमिति रोचये । नाराजकेषु राष्ट्रेषु हव्यमग्निर्वहत्युत ।
अथ चेदभिवर्त्तेत राज्यार्थो बलवत्तरः । अराजकानि राष्ट्राणि हतवीर्य्याणि वा पुनः । २५००
प्रत्युद्गम्याभिपूज्यः स्यादेतदत्र सुमन्त्रितं । न हि पापात् परतरमस्ति किञ्चिदराजकात् ।
स चेत् समनुपश्येत समग्रं कुशलं भवेत् । बलवान् हि प्रकुपितः कुर्य्यान्निःशेषतामपि ।
भूयांसं लभते क्लेशं या गौर्भवति दुर्दुहा । अथ या सुदुहा राजन् नैव तां वितुदन्त्यपि ।
यदतप्तं प्रणमते नैतत् सन्तापमर्हति । यत् स्वयं नमते दारु न तत् सन्तापयन्त्यपि ।
एतयोपमया वीर संनमेत बलीयसे । इन्द्राय स प्रणमते नमते यो बलीयसे । २५०५
तस्माद्राजैव कर्त्तव्यः सततं भूतिमिच्छता । न धनार्थो न दारार्थस्तेषां येषामराजकं ।
प्रीयते हि हरन् पापः परवित्तमराजके । यदाऽस्य उद्धरन्त्यन्ये तदा राजानमिच्छति ।
पापा ह्यपि तदा चेमं न लभन्ते कदाचन । एकस्य हि द्वौ हरतो द्वयोश्च बहवोऽपरे ।
अदासः क्रियते दासो ह्रियते च बलात् स्त्रियः । एतस्मात् कारणात् देवाः प्रजापालं प्रचक्रिरे ।
राजा चेन्न भवेल्लोके पृथिव्यां दण्डधारकः । जले मत्स्यानिवाभक्षन् दुर्ब्बलं बलवत्तराः । २५१०
अराजकाः प्रजाः पूर्व्वं विनेशुरिति नः श्रुतं । परस्परं भक्षयन्तो मत्स्या इव जले कृशान् ।
समेत्य तास्ततश्चक्रुः समयानिति नः श्रुतं । वाक्क्रूरो दण्डपरुषो यश्च स्यात् पारजायिकः ।
यः परस्वमथादद्यात् त्याज्या नस्तादृशा इति । विश्वासार्थञ्च सर्व्वेषां वर्णानामविशेषतः ।
तास्तथा समयं कृत्वा समयेनावतस्थिरे । सहितास्तास्तदा जग्मुरसुखार्त्ताः पितामहं ।
अनीश्वरा विनश्यामो भगवन्नीश्वरं दिश । यं पूजयेम सम्भूय यश्च नः प्रतिपालयेत् । २५१५
ततो मनुं व्यादिदेश मनुर्नाभिननन्द ताः ।
॥ मनुरुवाच ॥ बिभेमि कर्म्मणः पापाद्राज्यं हि भृशदुस्तरं । विशेषतो मनुष्येषु मिथ्यावृत्तेषु नित्यदा ।
॥ भीष्म उवाच ॥ तमब्रुवन् प्रजा माभैः कर्त्तृनेनो गमिष्यति । पशूनामधिपञ्चाशद्धिरण्यस्य तथैव च ।
धान्यस्य दशमं भागं दास्यामः कोषवर्द्धनं । कन्यां शुल्के चारुरूपां विवादे द्यूततासु च ।
मुखेन शस्त्रपत्रेण ये मनुष्याः प्रधानतः । भवन्तं तेऽनुयास्यन्ति महेन्द्रमिव देवताः । २५२०